

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), çeviren: Hrant D. Andreasyon. Notlar: Edouard Dulaurier, M. Halil Yinanç, Çeviren. Ankara 1962 T. T. K. Basımevi. XXV+411 S. Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. seri-No: 21. 8° . Fiyatı: 46 TL.

Esas itibariyle bir Ermeni Tarihi olarak kaleme alınmış olan, ayrıca XI. ve XVII. yüzyıl Türk Tarihi için de önemli bir kaynağımızı teşkil eden *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, türkçeye çevrilerek ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Bu eserin Haçlı Seferleri ile ilgili kısımları, Fransız şarkiyatçısı Ed. Dulaurier tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte 1850 yılında yayınlanmıştır. Adıgeçen müsteşrik, eserin bütünü, Paris Milli kütaphında mevcut üç yazma nüsha ile karşılaştırarak tercüme etmiş ve ayrıca açıklama mahiyetinde notlar eklemek suretiyle, 1858 yılında neşretmiştir.

Sözkonusu Vekayi-nâme'nin Ermenice metni, üç eski yazma ile mukayeseler yapılarak 1869'da Kûdüs Ermeni Manastırı Basımevinde yayınlanmıştır.

Hrant Andreasyon tarafından dilimize çevrilen bu Vekayi-nâme, Ermenice metin esas alınarak hazırlanmış, ayrıca Ed. Dulaurier'in Fransızca tercümesiyle karşılaştırıldıktan başka yine onun notlarının büyük bir kısmı aynen bu tercümede yer almıştır. Eserin dilimize çevrilmesine ön-ayak olan rahmetli Prof. M. Halil Yinanç tarafından da bu tercümeğe bazı notlar ilâve edilmiş ve düzeltmeler yapılmıştır.

Eserin son kısmında Urfalı Mateos'un Vekâyi-nâmesini devam ettiren Papaz Grigor'un Zeyli yer almaktadır.

Mütercim, önsözde müellif ve eseri hakkında bilgi vermiş, ayrıca Ed. Dulaurier'in Fransızca neşrinde yazdığı ve Urfalı Mateos'un yaşadığı devrin siyasî tablosunu içine alan girişinden uzun bir kısmı buraya nakletmiştir.

Mütercim, Mateos'un hayatı hakkında, yalnız eserinde pek az ve kifa-yetsiz bilgilerin bulunduğunu, buna göre onun, Urfa'da doğup (doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor) yine orada yaşamış olduğunu, bu şehirde manastır başrahibi iken eserini yazdığını ifade ediyor. "Mateos'un Urfa'da yaşamış

olması, onun, çok eskiden beri ilmi bir muhit olan bu şehirde tetkikler yapmak ve eser yazmak için lâzım olan çeşitli kaynaklardan istifade etmesi tabii bir şey olacaktır. Fakat vak'a-nüvisimizin eseri bunu isbat etmekten çok uzaktır. Zira Urfalı Mateos, Bizans müelliflerini okumadıktan başka kendi muhitinin yerli kültürü olan Süryani edebiyatıyla de temas etmemişe benziyor. Hattâ Ermeni tarihine dair eserinde rasladığımız bazı yanlışlar, onun, kendi millî edebiyatını ve bu edebiyata dair eski ve yeni başlıca eserleri de okumamış olduğu intibamı veriyor."

Yukarıda söylendiği gibi Mateos, bütün hayatını Urfa'da geçirmiş olması itibarıyla, XI ve XII. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de vukubulan olaylara bizzat şahit olmuş, adigeçen ülkelerin Türkler tarafından fethini ve Haçlı-İslâm mücadelelerini bize nakletmiştir. "Mateos'un *Vekâyi - nâmesinin*, gerek Süryani ve gerekse Bizans ve Arap müelliflerinin eserleriyle karşılaştırıldığı vakit hiçbir eserde rastlanmıyan birçok olayları ve tafsilâtı ihtiva ettiği görülmektedir". Bu arada müverrihin nakli sırasında, kendi hıristiyanlık duygularının etkisiyle, yer yer mübalagalar yapmış olduğunu da söylemeliyiz.

952-1136 tarihleri arasında geçen olayları içine alan *Mateos Vekâyi-nâmesi* başlıca üç bölümden ibarettir.

I. Bölüm, 952-1052; II. Bölüm, 1053-1102; III. Bölüm, 1102-1136 ve ayrıca Papaz Grigor'un Zeyl'i, 1137-1163 tarihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir.

Müellif kendi yaşadığı devirden daha önceki olayları içine alan I. Bölümü hazırlarken uzun yıllar okuyup tetkikler yaptığını, hâdiselere şahit olan eski müverrihlerin eserlerini okumuş bulunanlardan istifade ettiğini, böylece Türkler, Ermeniler, Bizanslılar ve daha birçok çeşitli millet ve Patriklerle ilgili belgeleri bir araya getirdiğini ifade ediyor (II. Bölüm, s. 97).

Mateos, eserinin seksen yıllık bir devri içine alan II. Bölümün hazırlanışını bize şöyle anlatıyor: "Bundan sonra (yani II. Bölüm'de) nakledeceğim Vak'alar, çok defa şahit vaziyetinde olan babalarımızın zamanında geçmiş ve bugünkü âkıbetimizin başlangıcı olmuştur. Benim asıl düşüncemi ve gayemi teşkil eden bu devrin vak'alarını tam sekiz yıl tetkik ve mütalâa ettim ve bütün bunları aydınlığa çıkarmak ve yazı ile tesbit etmek istedim. Ben, bir manastır rahibi olan Urfalı Mateos, bu işin müşkülâtını hiçe saydım ve onu ancak tarih sevenlere bir hâtıra olarak bırakmak istedim" (II. Bölüm, s. 97).

Müverrih Mateos, içinde yaşadığı devrin olaylarını hâvi III. Bölüm'ü de aynı şekilde "gayretli tetkikleriyle" telif etmiş ve eserinin "mantikî bir

surette mütalâa edilmesini başkalarına bırakmış” ve neticede “bu işten elçekip yerini, daha çok âlim ve daha çok yüksek müdekkiklere” bırakmıştır. (III. Bölüm, s. 211).

Mütercim Önsöz’de, Mateos’un kendisinden sonra yaşayıp eser yazan Ermeni müverrihleri (Genceli Kiragos, Vardan, eserin büyük bir kısmı *Mateos Vekâyinâmesinin* bir özeti olan Sımbat ve nihayet kendi talebesi ve eserine bir zeyl yazan Papaz Grigor) tarafından zikredilmeyişinin sebebini, onun daha ziyade Batı Eyâletlerinde bulunan Ermenilerin tarihini tetkik ve ayrıca Suriye ile Mezopotamya’da vukubulan olaylarla ilgilenmesinde aramaktadır.

Mütercim son olarak Urfalı Mateos’un dil ve uslûbu üzerinde durmuş ve onun “Ermeni Edebiyatının altın devri sayılan V. yüzyıl müelliflerinden çok uzak olduğunu, rivayetleri nakil sırasında edebiyat yapmaktan ziyade olayları objektif bir surette nakletmiş” olduğunu ifade ediyor (Önsöz, s. XXIV).

Zarif ve temiz bir baskısı bulunan eserin tercüme dili gerçekten bozuk olup metinde sözkonusu edilen birçok isimlerin (şahıs ve yer adları) yazılışlarında da bir birlik mevcut değildir. Fakat bununla beraber bu imlâ ahenksizlikleri, ilgili tetkiklerle de karşılaştırmalar yaparak uzun ve yorucu bir çalışma sonunda, Dr. Nejat Kaymaz tarafından hazırlanan Dizin’de, hissedilir bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmacıların işini kolaylaştırmak amacı ile, eserin başına, Paris Milli Kitaplığındaki 95 Nr. 1 yazma nüshada bulunan mufassal “içindekiler” de eklenmiştir.

XI. ve XII. yüzyıl Türk Tarihi için önemini daima koruyacak olan bu Vekâyinâmenin mütercimi Hrant D. Andreasyan’a bu değerli hizmetinden dolayı, ilim adına şükranlarımızı sunmalyız.

Ali SEVİM

